

Холод Ю.А.,  
завідувач кафедри загальноправових дисциплін  
факультету № 6 ХНУВС  
кандидат юридичних наук, доцент

## **Ідеологеми окупаційного режиму генерала Денікіна в Україні**

Відсутність принципових відмінностей між українцями та росіянами не викликала у білих генералів почуття необізнаності та неосвітченості в українському питанні, тим більше, що багато хто з них в силу своєї професійної діяльності був пов'язаний з Україною. Антиукраїнський характер білогвардійських репресій пояснювався прагненням покарати український народ за його прихильне ставлення до національного руху за незалежність. Сприймавши свій прихід в Україну як остаточне встановлення їх влади, білогвардійці, і, особливо російські офіцери, мстилися за всі знущання, яких вони зазнали протягом громадянської війни від української влади.

Денікінський режим впроваджував своє бачення місця українських земель у нових умовах. Тут проводилася активна антиукраїнська політика. Гоніння на українство проявлялося у всіх сферах суспільного життя. Відмінивши завоювання Української національної революції, денікінська окупаційна влада заборонила приймати на роботу службовців, які раніше працювали в державних установах Української Народної Республіки та Української Держави гетьмана П. П. Скоропадського. З кінця серпня 1919 р. заборонялося приймати на роботу до білогвардійських органів влади тих осіб, які підозрювалися у симпатіях до політичних поглядів гетьмана П. П. Скоропадського та С. В. Петлюри. У зауваженні до розпорядження з обмеження прийому на роботу проукраїнські налаштованих урядовців до цивільної адміністрації зазначалося: «Більш детальних вказівок дати не можу, але переслідувати україноманію буду неухильно». У наказі генерал-губернатора і командуючого військами Новоросії генерала М. М. Шиллінга до всіх офіцерів армії Української Народної Республіки пропонувалося перейти в ряди білих в чітко зазначений термін, «а в іншому випадку – до них будуть ставитися як до зрадників своєї держави». При чому, все зазначене не стосувалося вищого командного керівництва української армії, які мали бути повішені як зрадники Росії.

Сам Головнокомандуючий Збройними Силами Півдня Росії генерал А. І. Денікін у своїх численних публіцистичних та мемуарних працях, опублікованих в еміграції, наголошував на тому, що він ніколи не

був монархістом, його політичне кредо полягало в придушенні більшовизму і збереженні державної єдності Росії. Але об'єктивно ідеї єдності і неподільності Росії збігалися з ідеями монархічної Росії, чи принаймні, не суперечили їм. Тому, хотіли того керівники білого руху чи ні, а їхні армії робилися серцевиною монархічних сил, і білогвардійський рух у суспільно-політичному контексті ототожнювався громадянами, проживаючими на теренах України, зі старою дореволюційною російською владою.

Імперсько-центристські орієнтири денікінського середовища визначали його ставлення до української культури. Оголошуючи на всій території Росії державною мовою російську, генерал А. І. Денікін прагнув продемонструвати лояльне ставлення до «місцевих діалектів», до яких він відносив і українську мову.

Нова біла влада дозволяла населенню спілкуватися «малоросійською народною мовою». В приватних, як і в усіх початкових школах, дозволялося навчання та викладання українською мовою. Відзва генерала А. І. Денікіна забороняла переслідувати «малоросійську народну мову і чинити перешкоди їй в пресі». Але навіть такі задекларовані незначні поступки у питанні української мови на місцях російські чиновники та військові намагалися ігнорувати.

Так, один із денікінських генералів В. З. Май-Маєвський, ще у серпні 1919 року видав наказ, яким зобов'язав українізовані школи перейти на російську мову навчання. У своєму наказі він посилався на основні положення про «малоросійську» мову та школи, прийняті напередодні Особливою нарадою, яка виступила за припинення кредитування та відкриття нових шкіл з українською мовою навчання, скасування викладання такої навчальної дисципліни як українознавство, а організація українських шкіл оголошувалася приватною справою. Всюди, де проходили денікінські війська, проводилася брутальна антиукраїнська політика. Денікінська влада закривала українські школи, нищила бібліотеки, наприклад на Катеринославщині. Розпуск українських кооперативів, закриття книжкових магазинів, відкрите переслідування всього українського за денікінщини було у звичайною справою.

Відверто антиукраїнською була політика білогвардійців щодо української культури. Вона була спрямована на припинення українізації державної освіти. Так, на Харківщині та Полтавщині було заборонено викладання українською мовою в усіх навчальних закладах. Згідно з рішенням Особливої наради, затверджених генералом А. І. Денікіним 10 серпня 1919 року, викладання українською мовою у тих школах, де до встановлення української влади навчання проводилося російською мовою, заборонялося. Викладання українською мовою допускалося у приватних школах або на приватні кошти. Викладання українознавства скасовувалося, а «малоросійської» мови та літератури дозволялося в якості

необов'язкових предметів. Щоправда, за умови викладання у «малоросійській» школі на належному рівні в дусі єдиної російської державності, таку школу могли прирівняти до державної школи. Проте це положення було швидше демагогічним кроком, оскільки малоймовірною виглядає ситуація, коли свідомий українець буде агітувати за велику, єдину та неподільну Росію. Проте навіть генерал А. І. Денікін не зміг нехтувати активним впровадженням української мови. У зверненні «До населення Малоросії» поступка виявилася у дозволі лише розмовляти «малоросійською народною мовою» в місцевих установах і суді. Проте на місцях цей дозвіл іноді ігнорувався і вживання української мови ставало підставою для покарань.

Жахливої руйнації зазнала Українська академія наук. Денікінська адміністрація не бачила її місця у новій російській державі, проте з огляду на значну суспільну вагу її членів та можливий негативний розголос, закрити безповоротно цей заклад білогвардійці не наважувалися. Біла влада коливалась у визначенні статусу Академії: від Київського центру Російської академії наук до приватного наукового товариства «Київська академія наук». Перший президент Української академії наук, основоположник геохімії, біогеохімії та радіогеології В. І. Вернадський, який обіймав цю посаду від заснування Академії у 1918 році і до 1921 року, так охарактеризував ставлення білогвардійських владних кіл до вирішення питання про подальшу долю української академії: «Шукають виходу: і хочеться, і колется. Не хочуть затверджувати, але й не хочуть знищувати». Лише завдяки авторитету В.Вернадського, який відстоював необхідність збереження Української академії наук на державному утриманні, на засіданні 1 жовтня 1919 року Особлива нарада передала її долю на вирішення вчених рад південноросійських університетів. До прийняття відповідного рішення вченими радами цих університетів належало зберегти склад Академії та охороняти її майно. Така двояка позиція денікінської влади та відтягування остаточного вирішення цього питання були швидше прагненням уникнути подальшого існування Української академії наук та негативного соціального розголосу у випадку її остаточного закриття. Тим часом діяльності цієї української наукової установи чинилися всілякі утиски та створювалися перешкоди для роботи її співробітників, наукові підрозділи Академії позбавлялися їх приміщень. За період денікінської окупації кількість наукових співробітників в Академії наук України з 1 000 чоловік зменшилася майже вдвічі. Було знищено 117 назв українських книжок. У Києві було закрито майже усі українські часописи. Репресивний характер добровольчої політики був разюче помітним на фоні розквіту української культури за доби Української Держави. Така ситуація змусила навіть великодержавний «Союз Визволення Росії» просити генерала Денікіна припинити переслідування українського культурного руху. Відповідь білого гене-

рала – «Культуру від політики відокремити не можна» – яскраво вказувала на суто декларативний характер його ліберальних заяв щодо української культури. Варто зазначити, що Особлива нарада, не дивлячись на таку ситуацію, все таки виділяла певні кошти на утримання вищих навчальних закладів в Україні. Так, протягом липня-вересня 1919 року було асигновано 500 тисяч рублів Катеринославському університету, 1 млн. рублів – Харківському жіночому медичному інституту, 188 400 рублів – Харківському ветеринарному інституту тощо. Спорадичний та нерегулярний характер цих виплат свідчить про повну відсутність у денікінської влади чіткої програми розвитку та підтримки українських навчальних закладів. Отже, внутрішня політика Збройних Сил Півдня Росії у галузі культури, попри ліберально-демократичні заяви керівництва, мала консервативний характер.